

Öğrenci Hemşirelerde Ölüm Kaygısı

Afitap ÖZDELİKARA* Seval AĞAÇDİKEN ALKAN** Nuran MUMCU BOĞA***

Dilara ŞAHİN****

* Yrd.Doç.Dr.Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Samsun

**Öğr.Gör.Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Samsun

*** Yrd.Doç.Dr.Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Samsun

****Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hemşirelik Bölümü Öğrencisi,Samsun

Özet

Amaç: Araştırma, bir hemşirelik yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin ölüm kaygısını belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak gerçekleştirilmiştir.

Metot: Araştırma 2013- 2014 bahar yarıyılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik bölümü 1.ve 4. sınıfta öğrenim gören 167 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından literatür ışığında hazırlanan 7 soruluk anket ve Ölüm kaygısı ölçeği (ÖKÖ) ile toplanmıştır. Verilerin analizi SPSS 15 paket programında yüzdelik, ortalama ve t testi kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular: Araştırmamıza katılan öğrencilerin yaş ortalaması 20.79 ± 2.50 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin

%73.1'i kız öğrenci, %57.5'i son sınıf öğrencisi, %76'sı ailede kayıp yaşamadığını, %87.4'ü kronik hastalığının bulunmadığını, %72.5'i ölüm tehlikesi yaşamadığını ve %70.1'i ise yatağa bağımlı hastaya bakım vermediğini ifade etmişlerdir. Araştırmamızda öğrencilerin Ölüm kaygısı ölçeğinden aldıkları ortalama puan 6.71 ± 2.28 olarak bulunmuştur. 'Ölmekten hiç korkmam' ifadesi 0.15 ± 0.35 ile en düşük puan ortalamasına sahip soru olurken, 'Acı içinde ölmekten korkarım' ifadesi ise 0.85 ± 0.35 ile en yüksek puan ortalamasına sahip soru olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerden yatağa bağımlı hastaya bakım vermeyen öğrencilerin ölçek toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Kız öğrencilerin, 1. sınıf öğrencilerinin, kronik bir hastalığı olmadığını ifade edenlerin, ölüm tehlikesi geçirmeyen öğrencilerin ve yatağa bağımlı hastaya bakım vermeyen öğrencilerin ÖKÖ toplam puan ortalamalarının yüksek olduğu ve yatağa bağımlı hastaya bakım verme durumu ile ölçek toplam puan ortalaması arasında ki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler: Araştırma sonucunda öğrencilerin ölüm kaygısının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Hemşirelik öğrencilerin terminal hasta bakımına ilişkin farkındalıklarının artması sağlanmalıdır. Ölüm ve yaşam sonu dönem bakıma yönelik kaygı ve korkuların yaşanabileceği ve bunun normal olduğu belirtilmeli, öğrencilerin bu duygularını fark etmeleri sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik, öğrenci, ölüm kaygısı.

Abstract

Death Anxiety in Student Nurse

Objectives: This study was conducted of students at a nursing college in order to define death anxiety.

Method: This study 2013- 2014 spring semester 19 University School of Nursing 1st and 4th section was carried out with 167 students studying in class. Data for the 18-question survey of the literature by researchers and Death Anxiety Scale (OEKO) are collected. Data analysis means of SPSS 15 software package is made using the average and t test.

Results: The mean age of the students who participated in our study was found to be $20.79 \pm 2:50$. 73.1 The girls% of the students, the students last year 57.5% of the 76% that any loss in the family, the 87.4% that there is a chronic disease, 72.5% had experienced the death and give care to patients dependent while 70.1% bed stated. The average score was found to be 6.71 ± 2.28 taken from death anxiety scale of the students in our study. 'I never be afraid to die' is the question while the lowest mean score of 0.15 ± 0.35 , 'I am afraid of dying in pain' was the phrase the question with the highest average score of 0.85 ± 0.35 . Students who do not care to patients bedridden scale of the students who participated in the study was higher than the mean total score and it was found that the difference was statistically significant ($p < 0.05$). DAS score of female students, who has no chronic illness, has not experienced death danger and haven't provide bedside care was found high level. **Conclusion:** The results of the student is determined to be at an intermediate level of death anxiety. The relation between providing bedside care and total scale score average was found statistically important.

Key Words: Nursing, student, death anxiety.

Bu çalışma 1-3 Mayıs 2014 tarihinde Trabzon'da düzenlenen 13. Hemşirelik öğrencileri kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.*Sorumlu Yazar e-mail adres: afitapozdelikara@gmail.com

Giriş

Hayatın en büyük gerçeklerinden biri olan ölüm, canlı organizmanın kendini yenileme yeteneğini yitirmesi (kaybolması) veya hayati organlardan birinin ya da bir kaçının tamamen işlevini yitirmesiyle yaşamın sona ermesidir (Özen, 2008; Tanhan & Arı,2006). Ölüm, stres kaynağı, stresten kurtulma yolu, yok oluş ve ölümsüz bir yaşamın başlangıcı şeklinde düşünülebilir. (Özen, 2008; Tanhan ve Arı, 2006; Erdoğan & Özkan, 2007).

Jung ölüm kaygısının temelinde yatan olgunun ‘yaşama korkusu’ olduğunu söyler. Bu görüşe göre; ölümden en çok korkan insanlar yaşamaktan en fazla korkanlardır. Gençlik döneminin yitirilmesi, artık yaşam döngüsünde geriye saymaya başlama sıkıntı yaratır. Bu gerçek karşısında insan, ölüm düşüncesinin getirdiği korkuyu hissetmeye başlar (Jung, 1997).

Fromm, iki türlü ölüm kaygısı olduğunu belirtir. İki ölümün kaçınılmazlığından doğan normal korku, ikincisi ise sürekli tedirginlik yaratan ölüm kaygısıdır. Ölüm kaygısı, yaşamı değerlendirememeye ve yaşamdaki başarısızlıktan köken alır (Fromm, 1994). Yapılan araştırmalarda ölüm kaygısının çoğunlukla; din, yaş, cinsiyet, meslek, sosyoekonomik düzey vb. gibi değişkenlerle ilgisinin incelendiği görülür (Tanhan & Arı, 2006).

Günümüz modern yaşam sürecinde birey ölümü, yadsıyarak mücadele edilmesi gereken bir hastalık ya da aşılması gereken bir engel olarak algılanır. Böylece modern insan, yaşamın her alanından uzaklaştırmak istediği ölüm olgusunu hastanelere hapsetmek isterken bu durum ölümün tüm duygusal yükünü sağlık personelinin üzerine yıkılmasına sebep olur. . Oysa tüm insanlar gibi sağlık çalışanları da ölümle yüzleşmekten kaçınır ve ölüm karşısında kaygı duyabilir. Öte yandan sağlık çalışanları, çalışma koşulları nedeniyle sık sık ölüm olgusu ile karşılaşır ve ölümcül hastaya yaşam sonu bakım vermek durumunda kalır (Karan, 2006).

Ölümü yaklaşan bireylere bakım vermek hemşireler için çoğu zaman duygusal olarak acı veren, üzüntülü ve bazen tehdit edici bir durumdur. Hemşireler de hastanın kendisi ve ailesi gibi bu durum karşısında korku, kaygı, inkar, öfke, suçluluk ve içe kapanma yaşayabilir. Tüm bu duyguların yanı sıra hemşire için, bakım verdiği hastanın ölümü başarısızlık ve çaresizlik duygularını da harekete geçirir. Bu durumda hemşire bir taraftan kayba verilen tepkileri yaşarken diğer taraftan başarısızlık düşüncesiyle suçlanır ya da kendini suçlu hisseder. Dolayısıyla ölümcül hastayla iç içe olan hemşirenin yaşadığı olumsuz duygular hemşireyi psikolojik olarak yıpratır (İnci, 2008).

Terminal dönemdeki hastayla çalışan hemşireler, ölüm olgusunu bu kadar yakından yaşarken aynı zamanda hem kendi ölüm gerçeği ile yüzleşir hem de ölümcül hastaya ve ailesine yardım etmek ve bakım vermek durumunda kalır. Aynı anda yaşanan bu iki durum, hemşireyi duygusal olarak zorlarken, kaygı duymasına ve bununla baş etmek için farklı başa çıkma mekanizmaları (inkar, bastırma, yansıtma vb) kullanmasına neden olur (Bahar, 2007).

Hemşirelerin ölüme karşı yüksek kaygı duymaları ya da bunu inkar etmeleri ölümü yaklaşan hasta ve ailesine verilen bakımı olumsuz etkiler. Bu durum hemşirelerin sadece hastanın fiziksel bakımına odaklanmalarına, psikososyal ve maneviyat ile ilgili gereksinimlerini göz ardı etmelerine neden olur (Byock & Miles, 2003).

Hemşirelik öğrencilerine yaşamın devamlılığını sürdürme sorumluluğu verilmektedir. Bu sorumluluk da ölümün önlenemeyişi hakkında hemşirelik öğrencilerinde bambaşka duygu ve düşüncelerin kendini göstermesine neden olabilmektedir (Öz, 2004).

Hemşirelerin terminal dönem hasta bakımı ve ölüme ilişkin düşüncelerinin eğitimleri süresince incelenmesi ve öğrenciliklerinde bu duruma ilişkin duygularını ifade etme olanağının verilmesi kendi gelişimleri açısından oldukça önemlidir (Hurtig & Stewen, 1990).

Öğrencilerin ölüm hakkında kendi düşüncelerinin bilincine varması ve kendilerinin yanlış düşünce yapılarından koruması gereklidir (Öz, 2004). Ölümü yaklaşan birey ve ailesi adına verilecek bütüncül bakım ancak hemşirelerin öğrencilik döneminden itibaren ölüme ilişkin kendi duygu ve düşüncelerinin tanınmaları ile mümkün olacaktır.

Amaç

Çalışmamız öğrenci hemşirelerin ölüme ilişkin kaygılarını belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak gerçekleştirilmiştir.

Metot

Araştırma 2013- 2014 bahar yarıyılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik bölümü 1.ve 4. sınıfta öğrenim gören öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini Hemşirelik bölümü 1.ve 4. sınıfta öğrenim gören toplam 198 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada herhangi bir örneklem seçim yöntemine gidilmeden, uygulamanın yapıldığı günlerde ulaşılabilen ve araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler araştırma kapsamına alınmıştır.

Veriler araştırmacılar tarafından literatür ışığında hazırlanan anket formu ve Ölüm kaygısı ölçeği (ÖKÖ) ile toplanmıştır. Anket formu; sosyodemografik verilerin ve hastalık ve ölüm deneyimlerinin sorgulandığı 8 oluşmaktadır. Ölüm Kaygısı Ölçeği ise (ÖKÖ); Templer (1970) tarafından geliştirilmiş ve Türkiye’de Şenol (1989) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmakta olup, doğru-yanlış şeklinde ikili likert ölçeği olarak düzenlenmiştir. Doğru yanıtlara 1 puan verilirken, yanlış yanıtlar puanlanmaya alınmamaktadırlar. Puan Aralığı 0–15 arasında olan testte, puanlar bu aralıkta yükseldikçe ölüm kaygısı açısından da yükselme olduğu şeklinde yorumlamaktadır (Akça & Köse, 2008). Veri toplama aracı sınıf ortamında öğrencilere

araştırmanın amacı ve gönüllülük esasını açıklanarak her bir araştırmacı için 10-15dk'lık süre zarfında uygulanmıştır. Toplamda 167 form (geri dönüş %84) doldurulmuş olarak toplanmıştır. Araştırma için kurumlardan yazılı, öğrencilerden sözlü izin alınmıştır.

Verilerin analizi SPSS paket programında yüzdeler, ortalama ve t testi kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmamızda öğrencilerin Ölüm kaygısı ölçeğinden aldıkları ortalama puan 6.71 ± 2.28 olarak bulunmuştur. 'Ölmekten hiç korkmam' ifadesi 0.15 ± 0.35 ile en düşük puan ortalamasına sahip soru olurken, 'Acı içinde ölmekten korkarım' ifadesi ise 0.85 ± 0.35 ile en yüksek puan ortalamasına sahip soru olmuştur.

Tablo 1. Öğrencilere ait verilerin dağılımı

ÖĞRENCİLERE AİT ÖZELLİKLER	N	%
Cinsiyet		
Kız Erkek	122	73.1
Okuduğu Sınıf	45	26.9
1.Sınıf		
4. Sınıf	95	57.5
İkamet Yeri	72	42.5
İl		
İlçe	104	62.7
Köy	47	27.7
Ailede kayıp yaşama durumu	16	9.6
Evet		
Hayır	40	24
Kronik hastalık bulunma durumu	127	76
Evet		
Hayır	21	12.6
Ölüm tehlikesi yaşama durumu	146	87.4
Evet		
Hayır	46	27.5
Yatağa bağımlı hastaya bakım verme durumu	121	72.5
Evet		
Hayır	50	29.9
	117	70.1

Araştırmamıza katılan öğrencilerin yaş ortalaması 20.79 ± 2.50 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin %73.1'i kız öğrenci, %97.3'ü bekar, %57.5'i 1. sınıf öğrencisi, % 62.7'si il merkezinde ikamet ettiklerini belirtmişlerdir. Araştırmamıza katılan öğrencilerin % 76'sı ailede kayıp yaşamadığını, % 87.4'ü kronik hastalığının bulunmadığını, % 72.5'i ölüm tehlikesi yaşamadığını, %56.9'u hastanede hasta olarak yatmadığını, %59.9'u refakatçi olarak hastanede bulunduğunu ve %70.1'i ise yatağa bağımlı hastaya bakım verdiğini ifade etmişlerdir (Tablo 1).

Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine göre ÖKÖ'den aldıkları toplam puan ortalamaları tablo 2'de verilmiştir. Cinsiyet, okuduğu sınıf, kronik hastalık bulunma, ailede kayıp yaşama ve ölüm tehlikesine göre ÖKÖ puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı, ancak kız öğrencilerin, 1.sınıf öğrencilerin, kronik hastalığı olmayan, ölüm tehlikesi geçirmeyen öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre; kız öğrencilerin ÖKÖ toplam puan ortalamaları erkek öğrencilere göre yüksek bulunmuştur. Cinsiyet değişkeni ile ÖKÖ toplam puan ortalaması arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğrencilerin buldukları sınıflara göre ölüm kaygısı ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamasına baktığımızda; 1. Sınıfta okuyan öğrencilerin puan ortalamalarının yüksek olduğu ancak okunan sınıf ile ölçek toplam puan ortalaması arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır (Tablo 2).

Kronik bir hastalığı olmadığını ifade eden öğrencilerin ölçek toplam puan ortalamaları yüksek bulunurken, kronik hastalığı olma ile ölçek toplam puan ortalaması arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Öğrencilerin ölüm tehlikesi yaşama durumu değişkenini incelediğimizde; ölüm tehlikesi geçirmeyenlerde ölçek toplam puan

ortalaması yüksek bulunmuştur. İstatistiksel olarak bakıldığında ölüm tehlikesi yaşama durumu ile ölçek toplam puan ortalaması arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerden yatağa bağımlı hastaya bakım vermeyen öğrencilerin ölçek toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 2, $p<0.05$).

Tablo 2. Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine göre ÖKÖ'den aldıkları puan ortalamaları

DEĞİŞKENLER	ÖKÖ TOPLAM PUAN ORTALAMASI	<i>t</i> ve <i>p</i> DEĞERLERİ
Cinsiyet		
Kız	6.82±2.16	<i>t</i> :1.074
Erkek	6.40±2.57	<i>p</i> >0.05
Okuduğu sınıf		
1.sınıf	6.96±2.10	<i>t</i> : 1.607
4.sınıf	6.39±2.49	<i>p</i> >0.05
Kronik hastalık bulunma		
Evet	6.00±2.46	<i>t</i> : -1.430
Hayır	6.81±2.24	<i>p</i> >0.05
Ailede kayıp yaşama durumu		
Evet	6.60±2.14	<i>t</i> :-0.356
Hayır	6.74±2.33	<i>p</i> >0.05
Ölüm tehlikesi		
Evet	6.69±2.46	<i>t</i> : -0.116
Hayır	6.74±2.21	<i>p</i> >0.05
Yatağa bağımlı hastaya bakım verme durumu		
Evet	6.14±2.49	<i>t</i> : -2.140
Hayır	6.95±2.15	<i>p</i><0.05

Tartışma

Araştırmaya katılan öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamaları orta düzeydedir. Ayten'in üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında ölüm kaygısı puan ortalamasını 3.20 olarak bulmuştur (Ayten, 2009). Bir diğer çalışmada acil tıp hizmeti veren sağlık personelinin ölüm kaygısı ölçeği puan ortalaması 4.23 olarak bulunmuştur (Acehan & Eker, 2013). Bilge ve arkadaşlarının sağlık alanında okuyan öğrenciler ile bir başka ölçek kullanarak yaptıkları çalışmalarında ölüm kaygısının orta düzeyde olduğu (54.27) belirlenmiştir (Bilge, Embel & Kaya, 2013).

İlgili literatürde hemşireler ve hemşirelik öğrencileri ile yapılan çalışmalarda ölüm ve yaşam sonu bakıma ilişkin eğitimin ölüm kaygısı ve ölüm depresyonunu ciddi ölçüde azaltan çalışmalar mevcuttur (Frommelt, 2003; İnci, 2008; Tanhan, 2013, Sharma, Monsen & Gray, 1997). Bu açıdan bakıldığında; hemşirelik öğrencilerinin giderek artan bir yoğunlukta aldıkları yaşam sonu bakıma ilişkin eğitimin ölüm kaygılarını bu yönde etkilediği düşünülmüştür.

Kız öğrencilerin ÖKÖ'den aldıkları toplam puan ortalamaları erkek öğrencilere göre yüksek bulunmuştur. (Tablo 2). Acehan ve Eker'in çalışmasında; kadınların ölüm kaygısı puanı, erkeklere göre daha yüksek olup, gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (Acehan & Eker, 2013). Bir başka çalışmada kadınların ölümü erkeklerden daha az düşünmelerine rağmen ölümle ilgili olumsuz duyguları daha sık yaşadıkları belirlenmiştir (Abdel-Khalek, 2003). Cinsiyet ve ölüm ile ilgili yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, çoğunda kadınların erkeklere göre daha fazla ölüm kaygısı taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır (Erdoğdu & Özkan, 2007; Ayten, 2009; Tang, Chiou, Lin, Wang & Liand, 2011). Cotter'in çalışmasında kızların ölüm kaygısının erkeklerden yüksek olduğu belirlenmiştir (Cotter, 2003). Bu çalışma sonuçları araştırmamızla aynı paralelliktedir. Literatürde kadınların ölüm kaygısı puanı erkeklere göre daha yüksektir (Özdemir, 2007; Ünsal, 2008). Bu durum kadınların genel kaygı düzeylerinin erkeklerden daha

yüksek olması ve kadınların erkeklerden daha fazla duygularına odaklanmaları ile açıklanabilir (Acehan & Eker, 2013). Ayrıca bizim çalışmamızda kız öğrencilerin fazla olmasının sonucu bu yönde etkilediği düşünülmüştür.

1. Sınıfta okuyan öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamalarını daha yüksektir (Tablo

2). Hemşireler ve öğrenciler ile yapılan çalışmalarda eğitim düzeyinin artmasının ölüm kaygısını olumlu şekilde etkilediği belirtilmiştir (Mallory & Allen, 2006; Wessel & Rutledge,

2005; Erdoğan & Özkan, 2007; Kumcağız & Yılmaz, 2012). İspanya’da 760 hemşirelik öğrencisi ile yapılan bir çalışmada birinci sınıf öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerinin son sınıf öğrencilerine göre yüksek olduğu belirtilmiştir (Edo, Monforte, Aradilla & Tomás 2015). Araştırmamızın sonucu literatür ile benzerlik göstermektedir (Taka, 2010; Yıldız, 2001). Ölüm süreci ve ölümü yaklaşan bireye bakıma ilişkin konuların hemşirelik eğitiminin ilk yılından sonraki süreçte daha yoğun verildiği düşünüldüğünde; öğrencilerde ölüm kavramına ilişkin artan farkındalığın sonucu bu yönde etkilediği düşünülmüştür.

Kronik hastalığı bulunmayan öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamaları daha yüksektir. (Tablo 2). Hekimlerin ölüm kaygısını belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada sağlık sorunlarının ciddiyetinin artması ile ölüm kaygısının azaldığı sonucuna varılmıştır (Ertufan, 2008). Hemşireler üzerinde yapılan bir başka çalışmada sağlık probleminin varlığı ya da ölüm tehlikesi yaşama durumunun ölüm kaygısı üzerine etkili olmadığı sonucuna varılmıştır (Ayhan, 2013). Bizim çalışmamızın aksine; Akça ve Köse’nin, çalışmasında ciddi bir hastalığı olan bireylerin ölüm kaygıları daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Acehan & Eker, 2013). Literatürde kronik hastalığa sahip olmanın ölüm kaygısını arttırabileceğine yönelik çalışmalar da mevcuttur (Baydoğan, 2008). Yani bedene ilişkin kaygı arttıkça ölüm kaygısı da artmaktadır. Bedenindeki değişimleri kaygı ile izleyen birey, hastalık ile ölüm arasında ilişki kurmaya eğilim gösterebilmektedir (Işıl & Karaca 2009). Literatürdeki sonuçlar

değişkenlik göstermektedir. Bu durumu, ölüm tehlikesi yaşama durumuna benzer şekilde kronik hastalık varlığında da hastalığın algılanma biçiminin ölüm kaygısını etkilediği, bazı bireylerde hastalığa karşı geliştirilen uyumun ölüm kaygısını azaltmada etkili olurken, bazı bireyler için de kronik hastalığın yarattığı endişenin ölüm kaygısını arttırdığı şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda kronik bir hastalığın varlığı 'acı içinde ölme' düşüncesini de çağrıştırabileceği için acıya dayandırılmış bir ölüm kaygısının ortaya çıkabileceği düşünülmüştür.

Çalışmaya katılan öğrencilerin ailede kayıp yaşama durumlarına baktığımızda ailede kayıp yaşamayan öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamaları daha yüksektir (Tablo 2). Taka'nın çalışmasında da çalışmamıza benzer şekilde birinci derece akrabalarında kayıp yaşamayan hemşirelerin ölüm kaygısı puanları yüksek bulunmuştur (Taka, 2008). Ertufan'ın çalışmasında hekimlerin %37,5'i birinci derece bir yakınını kaybetmişken, %18'i ise birinci derece bir yakınının ölüm riski taşıyan hastalığa sahip olduğu belirlenmiştir. Kişinin en yakınları üzerinden ölümle yüzleşmesi ya da ölümcül bir hastalığın olması, insanın ölüme yönelik duyduğu kaygıyı etkileyebileceği düşünülmektedir (Ertufan, 2008). Ayhan'ın çalışmasında birinci derecede akrabasını kaybeden hemşirelerle kayıp durumunu yaşamayanları arasında tutum farkı belirlenmemiştir (Ayhan, 2013). Acehan ve Eker'in çalışmasında yakın zamanda bir yakınını kaybetme durumu ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Acehan & Eker, 2013). Köse ve ark.'ın çalışmasında ölümle karşılaşma oranı artıkça hemşirelerin depresif duygu durumlarının azaldığı belirlenmiştir (Köse, Durmaz ve Özet, 2011). Hemşire ve hemşirelik öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ise ölüm deneyimi ile ölüm kaygısının ters orantılı olduğu bildirilmiştir (Denton & Wisenbaker, 1977). Araştırmamızın sonuçları literatür ile uyumlu bulunmuştur. Kayıp; bireyin dünyaya bakış açısında önemli değişiklikler oluşturabilir. Bireyin kendilik algısı ve özyeterlilikleri konusundaki özelliklerinin etkileyebilir (Gizir, 2006). Dolayısıyla ailede kayıp yaşama durumunun

öğrencilerin özyeterlilikleri ve yaşamdaki kaçınılmazlıklara ilişkin farkındalıklarını arttırdığı düşünülmektedir.

Araştırmada ölüm tehlikesi geçirmeyen öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur (Tablo 2). Taka'nın çalışmasında ciddi ölüm tehlikesi ile karşılaşma durumu ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir (Taka, 2008). Eke'nin çalışmasında, yaşamlarında en az bir kez ölüm tehlikesi atlatanların daha az ölüm endişesi taşımakta olduğu belirtilmektedir (Eke, 2003).

Ölüm tehlikesiyle karşılaşmanın insanlarda oluşturduğu etkisi üzerindeki tartışmalar iki alanda toplanmaktadır. Ölümle yüzleşmenin kişide yeni bir anlayışa, yaşama farklı bakışa, olumlu etkisine dikkat çekenler olduğu kadar (Yalom, 1999) ölüm tehlikesini yaşamamanın ölüm anksiyetesini açığa çıkaracağını, böyle bir tehlike yaşamayanlara göre daha fazla ölüm korkusunu ifade edeceklerini ileri sürmektedir (Öz, 2004; Turgay 2003). Ölüm, kişide kaygıyı oluşturan bir unsur olmakla beraber aynı zamanda yaşama bağlayan, varoluşu anlamlandıran bir olguya da dönüşebilmektedir. Kişinin ölümü bilmesiyle yaşamını anlamlı ve dolu dolu yaşaması söz konusu olabilmektedir. (Kübler-Ross, 1997; Alkan, 1999; Heidegger, 2004).

Araştırmaya katılan öğrencilerden yatağa bağımlı hastaya bakım vermeyen öğrencilerin ölçek toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 2, $p < 0.05$).

Koç ve Sağlam'ın 2008'de 140 hemşirelik öğrencisinin ölümüne ilişkin duygu ve görüşlerinin belirlenmesine yönelik yaptıkları çalışmada öğrencilerin % 91,4'ünün ölüm olgusuyla karşılaştıklarını, % 6,4 ünün ise karşılaştıkları terminal dönemdeki hastaya bakım vermek istemediklerini ifade etmişlerdir (Koç & Sağlam, 2008). Cooper ve Barnett'in hemşire öğrenciler ile yaptıkları bir çalışmada ise ölümü yaklaşan hastaya bakım vermenin kaygıya neden olduğunu belirlenmiştir (Cooper & Barnett, 2005). Dunn, Otten ve Stephan, aynı çalışmayı 58 onkoloji ve cerrahi hemşiresi üzerinde yaptığında, ölmekte olan hastalar ile daha çok karşılaşan

hemşirelerin ölüme ilişkin daha pozitif tutumlar sergiledikleri tespit edilmiştir. Aynı çalışmada hemşirelerin ölüme karşı tutumları ile ölmekte olan hastaya bakım vermeleri arasında bir ilişki tespit edilmemiştir (Dunn, Otten & Stephan, 2005). Ayhan'ın çalışmasında ise, bir yılda gördüğü ölüm sayısı daha az olan hemşirelerin, çok ölüm olayı gören hemşirelerden ölüm korkusu puanı daha yüksek bulunmuştur (Ayhan, 2010). Iranmanesh, Savenstedt ve Abbaszadeh'in yaptığı çalışmada ölümü deneyimlemiş öğrencilerin çoğu ölümden korkmadıklarını ve ölümün kötü hayattan bir kurtuluş olduğunu düşündüklerini saptamıştır (Iranmanesh, Savenstedt ve Abbaszadeh, 2008). Hospis ve acil hemşireleri ile yapılan bir çalışmada ise acil hemşirelerinin ölüm düşüncesinden daha çok kaçındıkları ve hospis hemşirelerine göre daha yoğun ölüm kaygısı yaşadıkları belirlenmiştir (Payne, Dean & Kalus, 1996).

Araştırmamızın sonuçları literatür ile paralellik göstermektedir, tıpkı ölüm deneyimleme durumunda olduğu gibi yatağa bağımlı hastaya bakım veren öğrencilerin ölüm ve ölüme ilişkin baş etme davranışı geliştirmelerinin sonuçları bu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmamızın sonucunda öğrencilerin ölüm kaygısı orta düzeyde bulunmuştur. Yapılmış araştırmalar hemşirelerin yaşadıkları ölüm kaygısının terminal hasta ve hasta yakınları ile iletişimini olumsuz etkilediklerini bildirmektedir (Deffner & Bell, 2005) . Öğrenci hemşirelerin ölümü yaklaşan hastaya uygun bakım verebilmesi, kendi duygu ve düşünceleri hakkındaki farkındalıkları ile gerçekleşecektir. Bu nedenle; hemşirelik eğitim programlarında ölüm kavramından kaçınmanın aksine daha detaylı biçimde her yönüyle ölüm kavramı konuşulmalı, ölüm ve ölümü yaklaşan hastaya yönelik örnekler artırılarak ve klinik ortamlarda somutlaştırılarak, öğrencilerin ölüm ve ölümü yaklaşan hastaya bakıma yüklediği anlamın ortaya çıkarılması sağlanmalıdır. Ölüm ve yaşam sonu dönem bakıma yönelik kaygı ve korkuların yaşanabileceği ve bunun normal olduğu belirtilmeli, öğrencilerin bu duygularını fark etmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca bakım verdikleri hastanın ölümü ile yüzleşen öğrencilerin kendilerini suçlamalarına

ilişkin davranışları gözlenmeli, suçlayıcı bir durum karşısında mutlaka bu duygunun nedeni ve detayları konuşulmalıdır.

Kaynaklar

- Abdel-Khalek A.M. (2003). Death anxiety in Spain and five Arab countries. *Psychological Reports*, 93 (2), 527-528
- Acehan E, Eker F.(2013). Acil Tıp Hizmeti Veren Sağlık Personelinin Ölüm Kaygısı, Ölümüne İlişkin Depresyon Düzeyleri Ve Kullandıkları Başa Çıkma Yolları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nursing*,4(1),27-35.
- Akça F, Köse İA. (2008). Ölüm Kaygısı Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11, 7-16.
- Alkan AT. (1999).Bir Düşün Gecesi Denemesi. *Düşünen Siyaset*, 4, 25-32,
- Ayhan D.(2013). Hemşirelik Uygulamalarında Ölümle Karşılaşma Durum Ve Sıklığının Hemşirelerin Ölümüne Karşı Tutumları Üzerine Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, Gazi Üniversitesi.
- Ayten A. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı: Türk Ve Ürdünlü Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 85-108.
- Bahar A. (2007). Ölüm Sürecinde Olan Hasta: Terminal Bakım ve Hospis. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6),148-158.
- Byock I, Miles SH. (2003). Hospice benefits and phase I cancer trials. *Annals of Internal Medicine*, 138(4), 335-338.
- Bilge A, Embel N, Kaya FG. (2013). Sağlık Profesyoneli Olacak Öğrencilerin Ölümüne Karşı Tutumları, Ölüm Kaygıları Arasındaki İlişki ve Bunları Etkileyen Değişkenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nursing*, 4(3),119-124.
- Baydoğan M, Dağ İ. (2008) Hemodiyaliz Hastalarındaki Depresiflik Düzeyinin Yordanmasında Kontrol Odağı, Öğrenilmiş Güçlülük ve Sosyotropi-Otonomi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 19-28.
- Cotter R P. (2003). High Risk Behaviors İn Adolescence And Their Relationship To Death Anxiety And Death Personifications. *Omega: Journal of Death & Dying*,, 47 (2), 119-137.
- Cooper J, Barnett, M. (2005). Aspects of Caring Dying Patients Which Cause Anxiety to First Year Student Nurses. *International Journal of Palliative Nursing*, 11(8), 423-430.
- Deffner JM, Bell SK. (2005). Nurses' Death Anxiety, Comfort Level During Communication With Patients and Families Regarding Death, and Exposure to Communication Education: A Quantitative Study. *Journal for Nurses in Staff Development*; (21)1:19-23.
- Denton JA, Wisenbaker VJ. (1977). Death experience and death anxiety among nurses and nursing students. *Nursing Research*, 26(1):61-64.
- Dunn KS, Otten C, Stephens E.(2005). Nursing experience and the care of dying patients. *Oncology Nursing Forum*, 32:97-104.

- Edo GM, Monforte RC, Aradilla HA, Tomás SJ. (2015). Death attitudes and positive coping in Spanish nursing undergraduates: a cross-sectional and correlational study. *Journal of Clinical Nursing*, 24(5):1-10
- Eke S. (2003). Farklı mesleklerde çalışanların ölüm kaygılarının karşılaştırılması.,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Erdoğan MY, Özkan M. (2007). Farklı Dini İnanışlardaki Bireylerin Ölüm Kaygıları ile Ruhsal Belirtiler ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 14(3), 171-179.
- Ertufan H.(2008). Hekimlik uygulamalarında ölümle sık karşılaşmanın ölüm kaygısı üzerine etkisi
Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi.
- Frommelt KH.(2003). Attitudes Toward Care Of The Terminally Ill: An Educational Intervention. *American Journal of Hospice And Palliative Care*, 20(1),13–22.
- Fromm E. (1994) Kendini Savunan İnsan.İstanbul: Say Yayıncılık.(Çeviren: N.Arat).
- Gizir CA. (2006). Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2006; 2(2):195-213.
- Heidegger M. (2004). Varlık ve Zaman. İstanbul: İdea Yayınları (Çeviren: A. Yardımlı)
- Hurtig W, Stewen, L. (1990). The Effect of Death Education and Experience on Nursing Students' Attitude Toward Death. *Journal of Advanced Nursing*, 15, 29-34.
- Iranmanesh S, Savenstedt S, Abbaszadeh A. (2008). Student nurses' attitudes towards death and dying in south-east Iran. *International Journal Palliative Nursing*, 14(5), 214-220.
- İşıl Ö, Karaca S. (2009) Ölüm Yaklaşırken Yaşananlar ve Söylenebilecekler .Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(1), 82-87.
- İnci F. (2008). Hemşirelere Uygulanan Ölüm İlişkin Eğitimin Hemşirelerin Kaygı, Depresyon ve Tutumlarına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- Jung, CG, (1997). Analitik Psikoloji. İstanbul: Payel Yayınevi. (Çeviren:E. Gürol).
- Karan M.A. (2006). Son dönem yaşlı hasta bakımı. *Türk Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 52(Özel Ek A), A23-A25.
- Koç Z, Sağlam Z. (2008). Hemşirelik öğrencilerinin yaşam sonu bakım ve ölüm durumuna ilişkin duygu ve görüşlerinin belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1), 14-17.
- Köse G, Durmaz O, Özet FG. (2011). Yoğun Bakım Ünitelerinde ve Yatan Hasta Katlarında Çalışan Hemşirelerin Ölüm Karşı Düşünce ve Tutumlarının Karşılaştırılması. *Acıbadem Hemşirelik Bilimsel Çalışmalar*.

- Kumcağız H, Yılmaz M. (2012). Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Lisans Programı Öğrencilerinin Cinsiyet Ve Sınıf Değişkenine Göre Ölüm Kaygı Düzeyleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 215-231
- Kübler-Ross E. (1997). Ölüm ve Ölmek Üzerine. İstanbul: Boyner Holding Yayınları. (Çeviren: B. Büyükal)
- Mallory JL, Allen C.L. (2006). Care of the dying:a positive nursing student experience. *Medsurg Nursing*, 15(4), 217-222.
- Öz F. (2004). Sağlık Alanında Temel Kavramlar, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Özdemir Z. (2007).Cerrahi yoğun bakım ünitesinde çalışan hemşirelerin ölüm sürecinde olan hastaların bakımına yönelik uygulamaları. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara.,Hacettepe Üniversitesi
- Özen D. (2008). Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Ölüm Kaygısının Günlük Yaşam İşlevlerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.Haliç Üniversitesi.
- Payne SA, Dean SJ, Kalus C. (1998). A comparative study of death anxiety in hospice and emergency nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 28(4): 700-706.
- Sharma S, Monsen R, Gary B. (1997). Comparison of attitudes toward death and dying among nursing majors and other college students. *Omega, Journal of Death and Dying*, 34, 219–232.
- Taka F. (2010). Hemşirelerde Ölüm Kaygısının Belirlenmesi.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.
- Tanhan F, Arı F. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Ölüm Verdikleri Anlam ve Öğrenim Gördükleri Program Açısından Ölüm Kaygısı Düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 34-43.
- Tanhan F.(2013). Ölüm Kaygısıyla Baş Etme Eğitiminin Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma Düzeyine Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10(1),184-200.
- Turgay M. (2003). Ölüm korkusu ve kişilik yapısı arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul., İstanbul.Üniversitesi.
- Tang CS, Wu AM, Yan EC. (2002). Psychosocial Correlates Of Death Anxiety Among Chinese College Student. *Death Studies*, 26 (6), 491-499.
- Tang, P. L., Chiou, C. P., Lin, H. S., Wang, C. & Liand, S. L. (2011). Correlates Of Death Anxiety Among Taiwanese Cancer Patients. *Cancer Nursing*, 34(4), 286-292.
- Ünsal S. (2008). Yoğun bakım hemşirelerinin ölüm hakkındaki düşünceleri ve yaşadıkları anksiyetenin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, Haliç Üniversitesi.

Wessel EM, Rutledge DN. (2005). Home care and hospice nurses attitudes toward death and caring for the dying. *Journal of Hospice And Palliative Nursing*, 7(4), 212-218.

Yalom I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*. İstanbul : Kabalcı Yayınevi. (Çeviren: Z.Ğ. Babayiğit).

Yıldız M. (2001). Dindarlık ve Ölüm Kaygısı. *Journal of Religious Culture*, 43, 1-7.